

Friss pillantás a régmúltra

Interjú Demmel József történésszel

– Már diákéveid alatt bekapcsolódtál annak az egyetemistákból és doktoranduszokból – köztük fiatal történészekből – álló csoport munkájába, amely a Terra Recognita alapítvány köré szerveződött. Nagyon fiatalon kezdte foglalkozni a magyar-szlovák kapcsolatok fontos személyiségeivel és eseményeivel, akiket, illetve amelyeket a két nemzet történetírása eltérően ítél meg. Úgy tudom, hogy nincs szlovák kötődésed, ezért adódik a kérdés: egy olyan korban, amikor a fiatalok előtt nyitva áll az egész világ, mi indított arra, hogy ezzel a témakörrel foglalkozz?

– Ezt a kérdést már sokan feltették nekem, de nem egyszerű válaszolni rá. A legfontosabb hatás egyértelműen az egyetemen Kiss Gy. Csaba tanár úr szemináriumán ért. Ő javasolta, hogy tanuljak meg szlovákul. Rövidesen kiderült számomra, hogy a szlovák múlttal Magyarországon csak kevesen foglalkoznak, s e téma kapcsán még rengeteg feltárható kérdés, újraírható, „felülvizsgálható” történet merülhet fel. Fontos volt számomra az is, hogy olyan kutatási témát válasszak, amely időszakos közéleti kérdésekhez kötődik, és amit nemcsak a történész szakma értékelt, de szélesebb érdeklődésre is számot tarthat.

– Érdekes, hogy Kiss Gy. Csaba tanár urat említetted, mivel ő nem történész.

– Ez igaz, mégis ő volt a legnagyobb hatással a döntéseimre, de ért még egy fontos hatás az egyetemen, mégpedig a gazdaság- és társadalomtörténet tanszéken. 2003-ban vettek fel a tanszék oktatói és hallgatói által alapított Történeti Kollégiumba, ahol számos újfajta, főleg társadalomtörténeti módszer-

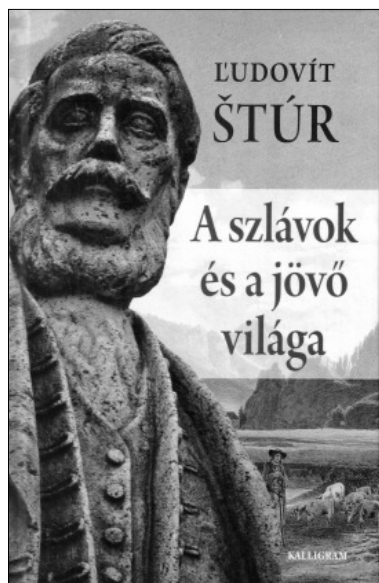
tannal és történelemelméleti problémával ismerkedtem meg. Két-három év múlva gondoltam arra, hogy ezt a két érdeklődési kört össze lehetne kapcsolni, azaz érdemes lehet a szlovák történelmet nem hagyományos politikatörténeti, hanem inkább társadalomtörténeti megközelítéssel kutatni. Ez utóbbi alkalmasnak tűnt a szlovák és a magyar nemzeti emlékezetek közötti ellentmondások feloldására is.

– Hogyan kapcsolódtál a Terra Recognita Alapítvány tevékenységébe?

– A Terra Recognitát 2005-ben alapították Kiss Gy. Csaba tanítványai, többek között Kollai István, a pozsonyi magyar intézet jelenlegi igazgatója, s hozzájuk csatlakoztam én is. Az alapítvány első nagyobb projektje egy olyan könyv volt, amely a magyarok szlovákképét tekintette át a kezdetektől napjainkig. Meghasadt múlt – ez volt a címe. A könyv szlovák fordítása sikeres volt, Szlovákiában most adták ki másodszor.

– Részt vettél azon a találkozón is, amelyet annak idején Juraj Migaš nagykövet úr szervezett fiatal szlovák és magyar történészeknek.

– Ezen a találkozón magyar részről ugyancsak Kiss Gy. Csaba tanítványai, szlovák részről pedig Dušan Škvarna történészprofesszor doktoranduszai vettek részt. A konferencia anyaga később a Sic Itur ad Astra – Fiatal Történészek Folyóirata oldalain jelent meg az én szerkesztésemben. Szlovák oldalról olyan szerzők is publikáltak benne, mint például Peter Macho, a Szlovák Tudományok Akadémia kiváló

Demmel József (1982) történész, szlovakista, az Országos Szlovák Önkormányzat Kutatóintézetének tudományos munkatársa. Az ELTE-n és a pozsonyi Komenský Egyetemen tanult történelmet. 2012-ben doktorált. A XIX. századi szlovák-magyar kapcsolatok és a szlovák társadalomtörténet kutatója, több mint ötven szaktudományos publikáció, egy tanulmánykötet („... egész Szlovákia elfért egy tutajon...” Tanulmányok a szlovák történelemről a 19. századi Magyarországon. Kalligram, 2009) és egy életrajzi monográfia (A szlovák nemzet születése. Ludovít Štúr és a szlovák társadalom a 19. századi Magyarországon. Kalligram, 2011) szerzője. Egy forráskötet szerkesztője (Ludovít Štúr: A szlávok és a jövő világa. Válogatott írások és beszédek, Kalligram, 2012) és Kocsis Arankával közösen egy másik (Grünwald Béla – Mudrony Mihály: A Felvidék, Kalligram, 2011) társszerkesztője.

történésze és Miriam *Viršínská*, aki most jelentetett meg egy komoly monográfiát a XIX. századi evangélikus társadalomról. Szerepelt benne egy interjú is, amit napjaink egyik legjobb szlovák történészével, Roman *Holec*cel készítettem.

– *Visszatérve a Meghasadt múlthoz, abban a kötetben neked is jelentek meg tanulmányaid. Ott a XIX. századi események, a nemzetté válás volt a témád? Később ugyanis az első, Egész Szlovákia elfért egy tutajon című, könyvedben a nemzetté válással foglalkoztál.*

– Abban a kötetben is jórészt a hosszú XIX. századot, a nacionalizmus megjelenésétől az első világháborúig tartó időszakot tekintettem át. Elsősorban az a folyamat érdekelt, amely során az évszázadok óta szinte szimbiózisban élő szlovákság és magyarság különvált. Maga a szétválás folyamata érdekelt, azok a történetek, amelyekből választ kaphatunk arra, hogy miként és miért következett be ez a szakadás, hiszen a napjainkban felszínre kerülő történelmi vitáinknak is ebben van a gyökere.

– *Az 1848-as forradalom során derült ki, hogy nincs lehetőség a viták mindkét fél számára megnyugtató rendezésére.*

– Jellemző, hogy 1848 kapcsán úgy a szlovák, mint a magyar történészek arra a kérdésre keresik a választ, hogy ki kezdte először, ki volt a nemzeti konfliktus kiindulója, kit lehet bűnbakká tenni. Véleményem szerint azonban ekkor, 1848-ban ez már nem volt kérdés, hiszen látható volt, hogy nem lesz megegyezés. Egy ilyen fajta forradalmi változás szükségszerűen idézte elő a szlovák-magyar összecsapást. A szlovák vezetők legfontosabb célja ekkoriban ugyanis az volt, hogy a szlovákságot a magyarok nemzetként ismerjék el. A magyar politika olvasatában ez viszont egyet jelentett volna az ország feldarabolásával, mivel ők úgy tartották, hogy a nemzet egy politikai közösség, így tehát, ha nemzetként ismerték volna el a szlovákokat, azzal az önálló államalakulathoz való jogukat is el kellett volna ismerniük.

– *Ezt bontogattad tovább, amikor egy nagy munkát szenteltél a szlovák nemzeti mozgalom vezetőjének Ludovít Štúrnak, aki jelentős szerepet játszott abban, hogy 1848–49-ben így alakult a magyar-szlovák viszony. Miért tartottad fontosnak, hogy Štúrról, egy ilyen nagy munkát összeállíts?*

– Ez részben a véletlen műve volt. Amikor a szlovák történelemmel kezdtem foglalkozni, úgy gondoltam, hogy olyan kiemelkedő személyiségeket – mint Ludovít Štúr, Jozef Miloslav Hurban vagy Michal Miloslav Hodža, akikről már könyvtáryi szakirodalom van – nem érdemes kutatni. Úgy hittem, hogy a szlovák történészek már megírtak róluk mindent, ami megírható és egy magyar szempontú életrajz sem mondhatna sok újat. 2009-ben aztán Szigeti László, a Kalligram Kiadó igazgatója megkért, hogy szerkesszem meg Ludovít Štúr írásainak,

beszédeinek magyar nyelvű válogatását. Amikor olvastam az írásait, leveleit és a róla szóló műveket, egyre több olyan kérdésbe ütköztem, amelyekre nem kaptam választ a könyvtáryi szakirodalomból sem.

– *Például?*

– A szakmai elemzések jórészt a róla utólag kialakított képet erősítették meg, és úgy ábrázolták, mint a szlovákság tévedhetetlen vezetőjét. Ebből a képből hiányzott viszont a korabeli magyarországi társadalom kontextusa. A családi háttere, a korabeli evangélikus társadalmon belüli mozgása, a nemesekhez, a nőkhöz való ellentmondásos viszonya mind-mind fehér folt volt. Újdonság volt számomra az angol politikai elithez fűződő szoros kapcsolata, amely nagymértékben befolyásolhatta akár az angol-magyar viszonyt is. A szakirodalomból nem kaptam választ arra sem, hogy Štúr miből élt, hiszen sokszor úgy emlegetjük őt, mint politikust, újságírókat vagy nyelvészt. Evvel csak az a gond, hogy abban a korban Magyarországon ezekből nem lehetett megélni. Ő valahogy mégis fenntartotta magát.

– *Voltak tehát támogatói?*

– Volt egy viszonylag állandó, a szakirodalomban szintén nem nagyon ismert bevételi forrása, élete nagy részében ugyanis magántanítóként, magánnevelőként dolgozott. Ettől függetlenül folyamatosan támogatásra szorult, és gyakran kapott külföldi: cseh, orosz és délszláv segítséget. Ezek jórészt ismertek a szakirodalomból, ami viszont kifejezetten meglepett, hogy hány magyar nemes támogatta őt. Egy időben a Kossuth Lajoshoz is közel álló *Prónay* János fiainak nevelője volt, később *Ürményi* József alnádor fogadta fel szlovák nyelvtanárként. Soproni birtokaira és Bécsbe is magával vitte. Ennél fontosabb azonban, hogy 1842-ben, amikor Štúr egy politikai lap megalapítását kérvényezte a hatóságoktól, Turóc vármegye szinte teljes nemessége kiállt mellette. Ez azért érdekes, mert feltehetően Štúr épp az ő hatásukra döntött úgy, hogy követőivel egy új nyelvet, a Turócban is beszélt középszlovák nyelvjáráson alapuló irodalmi nyelvet fogják használni. Ez pedig a ma is használatos szlovák irodalmi nyelv.

– *Kiderítettél valami újat Štúr és Kossuth kapcsolatáról is?*

– Van egy ismert történet: az 1847–48-as országgyűlésen, amelyen Zólyom szabad királyi város követeként maga Štúr is részt vett, egy felszólalása után Kossuth odament hozzá. Kezet fogott vele, a szemébe nézett és azt mondta: „*Ne hagyja magát elrettenteni, ellenkezőleg, segítsen nekem megtörni az önző mágnások ellenállását, és meggyőződhet róla, hogy szívemet nem csak a magam, hanem az Ön népének a szenvedése is aggasztja, amelyen csak úgy enyhíthetünk, ha összefogunk!*”. Ezt a történetet egy cseh író, Jozef Václav Frič írta le, és rengetegszer hivatkoztak rá a szlovák-magyar megbékélés lehetséges kiindulópontjaként...

– *Vajon igaz volt?*

– Volt némi valóság alapja, de a történet így egészen pontosan nem stimmel. Frič nem volt jelen az esetben, csak hallotta valakitől. Negyven évvel később írta le, amikor a Štúrért lelkesülő ifjú forradalmár már a nemzetiségi békéért küzdő idős író lett. Más forrásokból tudjuk csak, hogy valójában mi történt: Štúr egyszer az országgyűlésben felszólalt a szabad királyi városok jogainak kiterjesztéséről, tehát még csak nem is a szlovák nemzeti érdekekkel kapcsolatban, Kossuth pedig egy félmondattal reagált a beszédére egy későbbi felszólalásában. Ebből a fél mondatból kerekedett ki ez a történet.

– *Említetted, hogy 1848-ban már világos volt, hogy nem lesz megegyezés. Munkád során foglalkozol a Szlovák Új Iskolával, mint politikai mozgalommal is. Mivel magyarázod, hogy a Pesten élő szlovák politikusok és értelmiségiek egy csoportja még később is lehetségesnek tartotta a magyar politikai elittel történő megegyezést?*

– A neves szlovák filozófus, Tibor Pichler nem is olyan régen kialakított elméletét tartom érvényesnek. Szerinte Štúr és követői, illetve a pest-budai Új Iskola közti alapvető különbség abban mutatkozott meg, ahogy a szlovák igények érvényesítése módjáról gondolkoztak. Az előbbi csoport az önálló szlovák nemzetállamot tekintette azonnal elérendő célnak, amit pedig csak külső katonai vagy politikai segítséggel tudtak volna megvalósítani. Az Új Iskola követői viszont lépésről-lépésre, saját erőből kiindulva, a szlovák társadalom belső forrásaira támaszkodva kívánták a szlovák nemzeti fejlődést megalapozni. Ehhez volt szükséges az országot irányító elittel egyfajta partneri, bizalmi viszony kialakítása.

– *Mennyiben határozta meg az Új Iskolában politizáló politikai gondolkodók álláspontját az, hogy az ország fővárosában, Pesten éltek?*

– Ez részben véletlennek tekinthető. Az Új Iskola vezetői közül ugyanis sokan katolikus papok voltak, akiket az 1850-es években káplánként vagy plébánosként helyeztek a városba. Nem feltétlenül rajtuk múltott tehát, hogy Pesten dolgoztak, ugyanakkor ez a véletlen épp ekkoriban igen hasznosnak bizonyult, hiszen az 1860-as évek elejétől egy bő évtizeden keresztül az immár budapesti központú magyar politika teljesen nyitott volt a szlovák kezdeményezésekre... Legalábbis, ha az ezt követő időszakkal vetjük össze.

– *A XIX. század közepétől indultál. Most ugyanennek az időszaknak a részleteit próbálsz kibogozni, vagy haladsz előre az időben?*

– Még kéziratban lévő kötetem a szlovák anyanyelvű magyar nemességről szól. A Štúr-kutatások során bukkantam ugyanis egy nagyon furcsa adatra, ami olyan jelenségre irányította a figyelmemet, amely merőben más fényben mutatta meg a XIX. századi Felső-Magyarország nemesi társadalmát.

Az eddig érvényes nemességkép szerint ugyanis a magyar nemesek anyanyelve nagyobb részben magyar volt, a nem magyar anyanyelvű nemesek pedig a nacionalizmus eszméjének megjelenésekor, a XIX. század elején automatikusan, szinte egyik pillanatról a másikra csatlakoztak a magyarsághoz.

– *A szlovák identitásban is úgy szerepel ez, hogy a szlovákság egy plebejusréteget alkotott a közös országban. Ezek szerint nem teljesen így volt?*

– Egyáltalán nem. A korabeli magyar statisztikai adatok igazolják, hogy például 1847-ben még kb. 30 ezer olyan szavazóképes korú nemes férfi élt az északi vármegyékben, akik magyarul egyáltalán nem, csak szlovákul tudtak. Más források is igazolták ezt. Például a Liptó, Turóc, Trencsén és más északi vármegyék nemesi közgyűlései az 1840-es években – a magyar hivatali nyelv bevezetése után – a nemes urak szlovák nyelvű bekiabálásaitól voltak hangosak. Azért tiltakoztak, mert egy szót sem értettek a hivatalnokok magyar nyelvű beszédeiből.

– *Milyen jellegű publikáció lesz ebből a kéziratodból?*

– Egy életrajzról van szó, találgattam ugyanis egy olyan személyt, akinek az életén keresztül be tudom mutatni ennek a kevésbé ismert társadalmi csoportnak a történetét. Justh József, a turóci alispán életútját mutatja majd be. Az a különös – e kutatás megindítására ösztönző – adat, amelyet az előbb említettem, az ő életrajza kapcsán merült fel. A Štúr-kutatás során Justh adatainak is próbáltam utánanézni, és kiderült, hogy a magyar életrajzi lexikonok úgy írnak róla, mint a Turóc vármegyei szlovák nemzeti mozgalom kérelmelhetetlen üldözőjéről, a szlovák életrajzi lexikonok pedig úgy, mint a Matica slovenská alapítójáról, a szlovák nemzeti törekvések pártolójáról, Štúr barátjáról.

– *És melyik bizonyult igaznak?*

– Mind a kettő igaz volt. Ezért tudtam éppen őt kiemelni és a szlovák anyanyelvű magyar nemesség archetípusaként bemutatni. Ráadásul az ő élettörténete a korabeli szlovák történelem kulcsmozzanatait is más megvilágításba helyezi. Sorsa például szorosán összefonódott a Matica slovenská és a három szlovák tannyelvű gimnázium bezárásával.

– *Milyen értelemben?*

– A Matica slovenská és a három szlovák gimnázium közül kettő székhelye Turóc vármegyében volt. Az akkori törvények szerint ezek a megye fennhatósága alá tartoztak, amelynek az 1860-as, 1870-es években Justh József volt a vezető politikusa, irányítója. Az tehát, hogy ezek a szlovák intézmények éppen Turócban működtek, jórészt Justh Józsefen múlt, hiszen más megyékből – például Zólyomból – korábban kitiltották a Matica slovenskát. A Justh által irányított Turóc azonban nemcsak befogadta, hanem támogatta is ezt a szlovák kulturális kezdeményezést. Így az sem véletlen, hogy a Matica

slovenská 1875-ös, a magyar kormány által elrendelt bezárása és a Justh József vezette turóci elit politikai bukása között szoros összefüggés van

– Az Országos Szlovák Önkormányzat kutatóintézetében dolgozol és most a legújabb feladatod egy szlovák-magyar történelmi folyóirat tető alá hozása. Mondj valamit erről a lapról! Nyomtatott, vagy internetes folyóirat lesz? Milyen elgondolások vezérelnek?

– Régóta úgy hiszem, hogy a szlovák-magyar történész kapcsolatoknak a kulcsa, hogy az érintkezések rendszeressé váljanak és úgymond, intézményesüljenek. Ahhoz, hogy ne esetleges személyes kapcsolatokról, szakmai barátságokról beszélhesünk, lenniük kell olyan intézményeknek is, amelyek a szakmai kapcsolattartást szolgálják.

– A történész vegyesbizottság részben megfelel ennek az elvárásnak. Vagy nem?

– Az egy nagyon fontos fórum, de úgy gondolom, hogy érdemes bővíteni ezt az intézményrendszert. Szükség lenne egy periodikára, amely bemutatja a másik történetírás eredményeit, legfontosabb kutatásait.

– Címe van már?

– Szerettem volna az ötvenes-hatvanas években előszeretettel használt „híd” metaforán túllépni,

ezért választottam a Korridor nevet, hiszen egy folyosó nem csak összeköt például két épületrészt egymással, de beszélgetések, eszmecserek helyszíne is lehet. Egy ilyen fórumnak szánom ezt a folyóiratot, amelyet az Országos Szlovák Önkormányzat Kutatóintézete ad majd ki a Szlovák és a Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Intézetei, valamint a szlovákiai Fórum Kisebbségkutató Intézet közreműködésével. Mivel az a cél, hogy kölcsönösen bemutassuk a másik történetírás legújabb eredményeit, ezért szeretném például, hogy minél több könyvismertető, kritika, bírálat jelenjen majd meg a Korridorban. Úgy gondolom, hogy rengeteg jó szlovák és magyar történelmi szakmunka van, amely érdekelheti a másik ország és nemzet történészeit. Eddig viszont nem volt lehetőség arra, hogy ezekről értesüljön a szakma a másik oldalon. Ezen változtat majd a folyóiratunk.

– Milyen gyakran és milyen nyelvi változatban jelenik majd meg?

– Évente két magyar és két szlovák szám lesz, de tervezzük tematikus különszámok megjelentetését is. Az első évfolyam jövő tavasszal indul.

– Szép feladat, amelyhez sok sikert kívánok! Köszönöm a beszélgetést.

Racsó Erzsébet

Kórustalálkozó Pilisszentkereszten

A Pilisi Szlovákok Központjában – Pilisszentkereszten – 15 magyarországi szlovák település 26 produkciója „versengett” 15-én a kórusok seregszemlájén. A gála húsz év után került megrendezésre, mintegy 200 résztvevővel, az ország valamennyi szlovákok lakta szegletéből, illetve régiójából, és egy anyaországi tamburazenekarral.

Fuhl Imre képösszeállítása

